

GRADITELJSKO NASLJEĐE I KULTURNI TURIZAM

ARCHITECTURAL HERITAGE AND CULTURAL TOURISM

Jelena Božić

Institut zaštite, ekologije i informatike, Vidovdanska 43, 78000 Banja luka,

SAŽETAK:

Razvoj politike kulturnog turizma sve je evidentniji kako na svjetskom, tako i na nivou pojedinih zemalja. Graditeljsko nasljeđe je veoma važan resurs kulturnog turizma. Pa ipak, u Bosni i Hercegovini kulturni turizam baziran na graditeljskom nasljeđu još nije uključen u strategije razvoja turizma i još uvijek nisu evidentni uticaji evropskih politika.

Ključne riječi: kulturni turizam, graditeljsko nasljeđe, evropska politika kulturnog turizma, kulturni turizam u BiH.

Key words: cultural tourism, architectural heritage, European cultural policy, cultural tourism in B&H.

ABSTRACT:

The development of policy relating to cultural tourism has been more and more evident at World and national levels. In cultural tourism architectural heritage is very important resource. However, in Bosnia and Herzegovina cultural tourism based on architectural heritage has not yet been included into the tourism development strategies and the influence of European policies is not yet evident.

1. UVOD

U kontekstu savremenih globalizacijskih tokova, identitet je postao izraz koji se danas sve više susreće u političkoj i sociološkoj literaturi, antropologiji i psihologiji, postavljajući se kao važna odrednica u tumačenju kulture, težnji za slobodama, ravnopravnošću i izvornošću nasuprot kulturnoj unifikaciji i svim ostalim oblicima potčinjavanja i bezličnosti.

Kulturni identitet podrazumijeva jedinstvo u različitosti, koja je moguća tek ako svaka kultura

očuva vlastiti identitet. Razvoj, koji određuje kulturne tokove i oblikuje identitet, treba posmatrati kao izazov u kojem će svaka kultura pronaći mjesta za sebe. Kultura, identitet i razvoj tri su pojma koja stoje u korelaciji. Stoga je zadovoljavanje težnje za zaštitom i potvrđivanjem kulturnog identiteta najvažniji politički i kulturni zadatak savremenog čovjeka.

Pojam graditeljsko nasljeđe ili nepokretno kulturno-istorijsko dobro obuhvata ostvarenja arhitekture, građevinarstva i urbanizma u širokom vremenskom rasponu od praistorije do danas, a čine ga:

" spomenici kulture - građevinsko-arhitektonski objekti, graditeljske cjeline, dijelovi objekta ili cjelina, objekti narodnog graditeljstva, djela monumentalnog i dekorativnog slikarstva, vajarstva, primijenjenih umjetnosti i tehničke kulture, kao i pokretne stvari koje čine autentičnu cjelinu sa objektima.

" graditeljske prostorne kulturno-istorijske cjeline - urbana ili ruralna naselja ili njihovi dijelovi, odnosno prostor sa više nepokretnih kulturnih dobara, ako izražava cjelinu urbanog ili ruralnog života;

" arheološka nalazišta - dijelovi zemljišta ili površine pod zemljom koje sadrže ostatke građevina i drugih nepokretnih objekata, grobnih i drugih nalaza, kao i pokretne predmete iz ranijih istorijskih perioda;

" znamenita mjesta - prostori vezani za događaje od posebnog značaja za istoriju, područja sa izrazitim svojstvima prirodnih i radom stvorenih vrijednosti kao jedinstvene cjeline, kao i spomen-grobovi, groblja i druga spomen-obilježja podignuta radi očuvanja uspomene na značajne događaje, ličnosti i mjesta iz istorije (memorijali).

Sadržavajući dimenzije prostora i vremena, graditeljsko nasljeđe je najmarkantnija potvrda kulture naroda i civilizacija, a time i sigurna zaštita njihovog identiteta i integriteta, prava na opstanak i budućnost. [1]

2. KULTURNI TURIZAM

U drugoj polovini dvadesetog vijeka turizam doživljava ekspanziju, tako da su turistička kretanja 1950. godine uključivala 25 miliona turista, a u 2000. godini 700 miliona. Prognoze govore, da će 2010. godine u međunarodnim turističkim kretanjima učestvovati više od milijardu ljudi. [2] Prema istraživanjima, novi konzumenti su više sofisticirani, težeći više iskustvu i kvalitetu putovanja nego pasivnom odmoru. U najkraćem, tržište je mnogo više diferencirano nego što je to bio slučaj do prije dvije decenije, što predstavlja izazov za istraživače marketing strategija. "Budućnost turizma zavisit će u većoj mjeri od faktora izvan ovog fenomena, nego od faktora u njemu samome"[3: 496] Iako su turizam i kultura uvijek bili povezani, u privrednim interesima razvoja masovnog turizma 20. stoljeća, uloga i mjesto kulture u turizmu nije se dovoljno valorizovala.. Tek se posljednjih decenija posebna pažnja usmjerava na razvoj kulturnog turizma, kako na nivou UNESCO-a, Savjeta Evrope, Evropske unije, tako i na nivou pojedinih zemalja, od kojih su neke, zbog sve očitije potrebe regulisanja sektora kulturnog turizma, osnovale integrisana ministarstva kulture i turizma (Turska, Albanija, Nigerija, Koreja, Trinidad i Tobago, Kongo, Indija i Jemen).

Kulturni turizam je, po defniciji Svjetske turističke organizacije (WTO) [2], "kretanje ljudi zbog osnovnih kulturnih motivacija, kao što su studijske ture, umjetničke i kulturne ture, putovanja na festivale i druge kulturne događaje, obilazak povijesnih predjela i spomenika, putovanja zbog učenja prirode, folkloru ili umjetnosti te hodočašća. U tom se turizmu zadovoljavaju potrebe za različitim kulturnim iskustvom i traženjem mogućnosti za povećanjem kulturnog nivoa, znanja, iskustva i susreta". Kulturni turizam je u akademskom smislu kao sintagma ušao u upotrebu 80-ih godina prošlog stoljeća, a pojavljuje se sve češće kao naziv za cjelokupnu reakciju na "masovni" turizam, ne toliko sa aspekta njegovog konflikta s prostorom, već u promjeni karaktera potražnje na turističkom tržištu. Kulturni turizam mogao bi se definisati i kao oblik turizma u kojem prevladava interes potražnje za objektima i sadržajima kulturnog karaktera, tj. materijalnom (kulturno-istorijski spomenici, muzeji, galer-

II MEĐUNARODNI NAUČNO - STRUČNI SKUP ije) i nematerijalnom (kulturne priredbe, kulturne manifestacije) kulturnom baštinom. Prema procjenama WTO procjenjuje se da danas 37 % svih međunarodnih putovanja uključuje neki oblik kulturnog turizma, čija se tendencija godišnjega rasta predviđa po stopi od 15 % do 2020. godine. [2]

Sa univerzalizacijom zapadnog modela, sa jedne, i potvrđivanja lokalnih vrijednosti i identiteta sa druge strane, modifikacija zahtjeva turista, za još "nevidenim" destinacijama, govore u prilog tezi, da se i područje turizma nalazi u globalizaciji. U današnje vrijeme sve zahtjevnijeg i radoznalijeg turista i jačanja procesa globalizacije koji nezaustavljivo nagrizi lokalni, regionalni pa čak i državni identitet stapajući ga u uniformni, svjetski, turistička valorizacija kulturne baštine, pokazuje se kao važan element očuvanja autohtone kulture

Upravo zato što globalizacija izlaže turiste kulturnim razlikama, potvrđuje se vrijednost lokalnih kultura i njihovih osobitosti. Savremeni turista je više individualac, koji sam bira odredište i organizuje putovanje, manje se oslanjajući na agencijske usluge. Često je visoko obrazovan, više zarađuje i više troši, služi se internetom i tu dobija glavne obavijesti o odredištima. Sektor turizma jedan od najbolje pozicioniranih sektora u on-line poslovanju na globalnom planu.

Razvoj kompjuterske tehnologije, transporta, kao i poboljšanje nivoa obrazovanja i kulture uopšte, doveli su do promjena na svjetskom turističkom tržištu koje je snažno uticalo na kvalitativnu transformaciju turističkih tokova. Kulturni turizam kao specijalni oblik turizma, motivisan interesovanjem za istoriju, kulturu i umjetnost naroda i regija, postao je dugoročni svjetski trend i jedan od vodećih sektora u postindustrijskoj ekonomiji. Stvaraju se i razvijaju specifična područja potražnje jer savremeni turisti traže autentičnost i kulturno značenje. Pri tome, dinamičnost sistema kulturni turizam, kao i turizam uopšte, ostvaruje interakcijom sa mnogim drugim disciplinama iz kojih prikuplja, odnosno kojima daje informacije, što ujedno čini i njegovu otvorenost.

Razumijevanje odnosa turizma i kulture doživjelo je, s tim, bitne promjene. U skladu sa širim razumijevanjem proizvoda i proizvodnje, mijenja se i razumijevanje kulture, koja se više ne posmatra kao potrošnja, već i kao oblast produkcije, kroz stvaranje kulturnih i ekonomskih vrijednosti. Intersektorskim povezivanjem kulture i turizma dobijamo kulturnu industriju u kojoj kulturni proizvod ostvaruje profit na turističkom tržištu. Kultura je

postala industrija u ekonomskom smislu riječi. To dokazuje i činjenica da je posljednje decenije prošlog vijeka kulturni sektor bio jedan od četiri sektora sa najbržim rastom u svjetskoj ekonomiji.

Kulturni turizam, stoga, postaje sve važniji i visoko profilisan u političkom smislu, pa ga mnoge zemlje strateški planiraju u sklopu sveukupnog razvoja i privrednog oporavka. S obzirom da su savremene fizičke i elektronske komunikacije promijenile tradicionalnu geografiju, koja više nema prioritetan značaj, i da je kulturno nasljeđe uglavnom u istorijskim gradovima, danas je prisutna jaka konkurencija među gradovima u pravcu povećanja i afirmacije vlastite turističke atraktivnosti kojom će privući turiste i poslovne ljude, a time i kapital.

Turistička ponuda, koja predstavlja sastavni dio turističkog sistema, obuhvata turistički proizvod, kao svoj najvažniji segment, preko kojeg se indisponira na tržištu. Zajedno sa turističkom tražnjom, predstavlja unutrašnji dio turističkog sistema. Turistička ponuda je sastavljena iz dva osnovna elementa: primarne i sekundarne turističke ponude. Primarna turistička ponuda obuhvata neponovljiva i atraktivna prirodna (planine, rijeke, jezera, pećine, jame, vegetacija) i antropogena (kulturno - istorijski spomenici, muzejske zbirke, arheološka nalazišta) dobra, čija količina i kvalitet postoje u prirodi samo u određenom području i/ili u određenom vremenu. Osnovu za turističku ponudu predstavlja trenutno stanje dobara. Sekundarna turistička ponuda je rezultat ljudske proizvodnje roba i usluga, a sadrži infrastrukturu i temeljna postrojenja, ili objekte, koje turist upotrebljava posredno i za kojima nema neposredne tražnje, Turistička tražnja postoji prvenstveno za primarnom turističkom ponudom, a tek onda za sekundarnom, koja predstavlja dopunu primarnoj.

S obzirom da se koncept kulturnih politika u svijetu mijenja i da sve više postaju interdisciplinarnе politike, a ne isključivo kulturne, tako i kulturni turizam u skladu s tim trendom nalazi plodno tlo. Kulturna ponuda u najširem smislu, a posebno graditeljska baština danas su među najjačim generatorima turizma u svijetu. Graditeljsko nasljeđe immanentno je pojmu kulturnog turizma i, obratno, pojam kulturnog turizma nezamisliv je bez komponente graditeljskog nasljeđa. Spomenici arhitekture, i arheologije u istorijskim gradovima, gradskim centrima i drugim područjima ili se izlažu u muzejima, osnovni su resursi kulturnog turizma, koji uključuje i okolnu

II MEĐUNARODNI NAUČNO - STRUČNI SKUP prirodu i istorijski vrijedne pejzaže, kao i lokalnu kulturnu tradiciju (folklor, umjetnost, zanati, način života i običaji, sakralne svečanosti i sl.). Ovim se otvara široko polje putovanja koje uključuje mnoge aspekte turizma posebnih interesa počevši od razgledanja fizičkih ostataka prošlosti i prirodnih područja do iskustva lokalne kulturne tradicije. Kulturni "proizvod" treba formirati kao atrakcijski "proizvod" i kao takav treba ponuditi turistima koji traže da se bliže upoznaju sa kulturno-istorijskim nasljeđem destinacije. Treba napomenuti da je od izuzetne važnosti način interpretacije nasljeđa, jer se samo tako može stvoriti cjelovit doživljaj turiste, posebno onih sa specifičnim kulturnim interesima. Time se ujedno osiguravaju kontinuirani razvoj identiteta i svijesti lokalnog stanovništva o vlastitoj kulturi i istoriji.

Kako je interakcija kulture i turizma u vrijeme tzv. masovnog turizma imala i niz negativnih pojava (uništavanje baštine prevelikom brojem gostiju), sada se kao temelj primjenjuje održivost, odnosno svjesno promišljnje razvoja turizma. Okvir za usvajanje smjernica kojima se štiti životna sredina bila je Agenda 21 koju su usvojile vlade 182 zemlje na konferenciji UN u Rio de Janeiru 1992.godine. Kao logičan nastavak u području turizma WTO i WCTT (World Council for Travel and Tourism) 1996. usvajaju pojam održivost za turističku privredu, podrazumijevaći pod tim razvoj turizma koji će zadovoljiti goste, uz istovremeno očuvanje resursa..[4]

Osim (re)afirmacije kulturnih vrijednosti ova vrsta turizma ostvaruje i značajan finansijski efekat u lokalnoj ekonomiji. To najbolje svjedoči inicijativa ministara kulture država Evropske unije (1983.) o proglašavanju "kulturne prestonice Evrope" [5]s ciljem promovisanja evropske kulturne baštine i razvoja kulturnog turizma kroz afirmaciju i naglašenije pozicioniranje pojedinog grada, regije i države na karti destinacija kulturnog turizma. Velika finansijska ulaganja grada domaćina u adaptaciju postojećih kulturnih ustanova i izgradnju novih, atraktivnih objekata kulture, donose i veliku dobit značajnom promocijom grada domaćina kao središta kulture, ne samo za vrijeme dok je grad formalna prestonica i time središte mnogobrojnih kulturnih događanja (izložbe, festivali, koncerti, pozorišne predstave) najpoznatijih svjetskih umjetnika koji u pravilu privlače turiste zahtjevnijih specifičnih interesa i većih platežnih mogućnosti), već i kasnije ostaje upisan u središta kulturnog turizma što i dalje donosi promotivnu i finansijsku dobit. U početku su

centrima kulture proglašavane već svjetski afirmisane kulturne metropole, da bi se potom prednost domaćinstva sve više davala manjim, kulturnom baštinom takođe bogatim gradovima, ali sa potrebom za većom afirmacijom.

Za razvoj kulturnog turizma, poseban značaj imaju velike organizacije kao što su UNESCO, Evropska Unija i Savjet Evrope, te ICCROM, ICOM i ICOMOS.

UNESCO je prvi počeo shvatati važnost kulturnog turizma. Glavna misija njegovog Odjeljenja za kulturni turizam su pripreme kulturnih politika za zemlje članice, te Katedre za kulturni turizam (u Parizu, Rusiji i Buenos Airesu) kojima je svrha "decision-maker"-e, odnosno vladine strukture usmjeriti ka promišljanju i implementaciji strategija za održivi kulturni turizam, tj. strategija koje poštuju kulturni identitet, teže očuvanju kulturne baštine i doprinose lokalnom razvoju. UNESCO, takođe, razvija i projekat "Kulturni turizam i održivi razvoj" s ciljem stvaranja mreže evropskih gradova koji primjenjuju mjere i interdisciplinarni pristup za očuvanje kulturne baštine. Takođe, je UNESCO razvio i tematske kulturne rute za koje je 4. oktobra 2008. godine na 16. generalnoj skupštini ICOMOS-a (International Council on Monuments and Sites) donesena "Povelja o kulturnim rutama" [6], koja na najbolji način pokazuje inovativan, kompleksan i multidimenzionalan pristup strategiji zaštite i prezentacije kulturnih dobara u konceptu kulturnih ruta koje, prema Povelji, omogućavaju interaktivne, i dinamične intrkulturalne veze turista i kulturnog nasljeđa.

I Savjet Evrope je autor projekta kulturnih itinerera [7], kojim se daje vizibilitet i poštovanje evropskom kulturnom identitetu, čuva i unapređuje evropska kulturna baština, omogućava društveni, ekonomski i kulturni razvoj. Neformalni početak ove ideje datira još iz 1964. godine dok se formalni početak kulturnih puteva bilježi 1980. s hodočasničkim itinerarom u Santiagu de Compostela. Danas ovaj program uključuje i teme: Evropski putevi svile i tekstila, Keltski putevi, Putevi gradova otkrića, Putevi istorijskih i legendarnih ličnosti, Mozart-ov put, Vikinški i normanski putevi, Hanzeatski putevi, Via Regia, Put baroka, Put sjevernog svjetla, Ciganski putevi i td. Savjet Evrope je, inače, još 1960. predstavio izvještaj sa naglaskom na kulturnom turizmu, čime su postavljene njegovi savremeni temelji. Savjet Evrope je 1991. godine ustanovio i godišnju manifestaciju "Evropski dani nasljeđa" (European Heritage Days) (od 1999. podržana i od Evropske

II MEĐUNARODNI NAUČNO - STRUČNI SKUP komisije), u kojoj učestvuju kulturne institucije vlade i građani 49 zemalja, afirmišući nizom manifestacija bogatstvo kulturnog nasljeđa Evrope. [8].

Evropska Unija djeluje putem programa, kojima omogućava finansiranje zemljama članicama EU kao nosiocima projekta, dok ostale evropske zemlje mogu sudjelovati u projektu samo kao njihovi partneri. Kulturni turizam se ne finansira direktno, već kao interdisciplinarni sektor ima mogućnost finansiranja u tzv. Strukturnim fondovima, namijenjenim različitim sektorima: obrazovanja (SOCRATES, TEMPUS, YOUTH), programi informatičkog društva (E-culture, Information Society for All, E-continent), fondova za regionalnu ili strukturnu politiku (Regional Development Fund, European Social Fund), kroz istraživačke i razvojne programe (ESPRIT, Telematics Application), programe saradnje sa trećim svijetom (PHARE, TACIS, MEDA) i sl. [9].

3. GRADITELJSKO NASLJEĐE I KULTURNI TURIZAM U BIH. STANJE I PRAVCI DJELOVANJA

Dug civilizacijski razvoj i uticaj različitih kultura usloveli su izuzetno bogato graditeljsko nasljeđe, čime je BiH dala značajan doprinos kulturno-civilizacijskoj baštini Evrope. Graditeljska baština BiH je trajna vrijednost evropskog nasljeđa i čitavog kulturnog i civilizovanog svijeta. Evropa je toga svjesna, i o tome svjedoče brojne konferencije i skupovi na najvišem nivou, sastanci eksperata i naučnika, ministara zaduženih za kulturu brojnih evropskih zemalja, zaključci i rezolucije. Institucionalno je prihvaćen i u dokumentima proklamovan koncept "Evropa - zajednička baština" i s njim neophodnost zaštite, razvoja i unaprjeđenja kulture, kulturnog i prirodnog nasljeđa Evrope, kao jedinstvenog evropskog kulturnog ambijenta.

Sa bogatim i vrijednim graditeljskim nasljeđem među kojima su, za sada, i dva spomenika na listi Svjetske kulturne baštine - Stari most u Mostaru i most Mehmed-paše Sokolovića u Višegradu, BiH je zemlja koja ima šta ponuditi znatiželjnom i zahtjevnim turistima. Međutim, razvoj kulturnog turizma još uvijek karakteriše ogroman, turistički nevalorizovan potencijal, a ponuda kulturno-turističkih proizvoda još uvijek je nedovoljna i ne slijedi savremene trendove.

Problem koji turizam u BiH još uvijek nije riješio, jeste aktiviranje tog kulturnog potencijala, njegovo oživljavanje i animacija. Turizam se još posmatra samo kao privredna grana, bez njegovog sadejstva sa kulturom, koja se tretira kao potrošač, a ne kao grana koja može vratiti i uvećati uloženi novac. Jer, kultura i turizam su dvije komplementarne grane koje treba da se udruže u ostvarenju zajedničkog cilja, a to je socijalni, ekonomski i kulturni razvoj. I pored toga što svaka turistička ponuda obuhvata, ili bi trebalo da obuhvati i graditeljsko nasljeđe, turizam je ostao izvan domašaja nauke o kulturi, kao što je i kultura, a posebno istorija umjetnosti i građenja ostala izvan domašaja nauke o turizmu. Iako svaki turistički sadržaj nosi u sebi i kulturne vrijednosti, naš obrazovni sistem i naša nauka još uvijek su monodisciplinarni. Ovakav poredak stvari čim prije mora se mijenjati kroz intersektorsko povezivanje i multidisciplinarno obrazovanje u nauci i u praksi. Kroz sinergiju kulturnog i turističkog sektora, potrebno je stvoriti strategije koje će, zakonskim, ekonomskim i administrativnim inicijativama i mjerama, kombinovati različite akcije i osigurati koordinaciju javne i privatne inicijative.

Potrebno i trajno rješenje za kulturni turizam u BiH zahtijeva najprije promjene u sadašnjem sistemu obrazovanja za oblast turizma kroz osavremenjavanje i obogaćivanje nastavnih planova znanjima iz istorije arhitekture BiH i osnovama revitalizacije i prezentacije graditeljskog nasljeđa. Jedino tako možemo dobiti multidisciplinarno obrazovane stručnjake koji će biti u stanju da ovaj vrijedan kulturni resurs i potencijal, turistički, a time i ekonomski aktiviraju. Međutim, graditeljska baština na ovakvim studijama se ne obrađuje, čime su onemogućene kreativne strategije njihove turističke valorizacije i interpretacije. Akademski studij turizma, uglavnom se svodi na praćenje i mjerenje privrednih rezultata turističkih kretanja i predlaganju takvih strateških politika koje maksimiziraju prihode turističkim mjestima te pripremanju kadrova na vrlo skromnom stručnom nivou. A ako se i pojavljuje predmet nasljeđa, onda se pretežno radi o prirodnom, a ne i o kulturno-istorijskom, prije svega graditeljskom nasljeđu.

Sa potpunijom teoretskom osnovom nije više problem u praksi povezati ekonomske i kulturne funkcije turizma, ali suštinski i ne samo formalno kao sada.. Ako uzmemo bilo koji od turističkih prospekata vidjećemo da najvećim dijelom sadrži atraktivne slike spomeničkog nasljeđa. Ali za turistu to ima

II MEĐUNARODNI NAUČNO - STRUČNI SKUP značaja samo ako dobije i odgovarajuću interpretaciju koja konkretni graditeljski spomenik stavlja u kulturno-istorijski kontekst regije, Evrope i svijeta. Jer, ne treba zaboraviti, da je BiH u svom graditeljskom razvoju pratila tokove razvoja evropskih stilova, dajući u mnogo čemu svoj originalan i trajan doprinos. To je i jedan od načina za promjenu negativnog imidža koji zemlje zapadnog Balkana imaju zbog nedavne ratne prošlosti, u kojima su spomenici kulture značajno stradali, nažalost, ne kao kolateralna šteta, već nerijetko kao cilj rušilačkih dejstava. Akcije i djelatnosti usmjereni na uništavanje ambijentalnih, arhitektonskih i kulturnih vrednosti bili su pokušaj uništavanja antropoloških tragova autentičnih kultura i potiranja kulturnog identiteta stvaranog milenijumima u konkretnom multietničkom prostoru. Bio je to istovremeno i atak na regionalni kulturni identitet cjeline Balkana, Evrope i svijeta, protivno svim principima Konvencije za zaštitu kulturnih dobara u slučaju oružanog sukoba (tzv. Haška konvencija iz 1954.)

U savremenoj paradigmi i antinomijama trajnog i trenutnog, opšteg i pojedinačnog, globalnog i regionalnog, univerzalnog i konkretnog, vrijeme i prostor, u čijim okvirima tokom posljednje dvije decenije živimo i stvaramo, sa svim poteškoćama i konfliktima, nametnuli su ponovo univerzalne i opšte civilizacijske teme, a sa njima i teme rekonstrukcije i obnove. Tako je u procesu sveopšte poslijeratne obnove u BiH, koji još traje, došlo i do obnove oštećenih ili porušenih objekata graditeljskog nasljeđa.

Kulturno i prirodno nasljeđe predstavlja, kako je prihvaćeno u "Evropskoj perspektivi održivog razvoja" (European Spatial Development Perspective - ESDP) "ekonomski faktor koji postaje sve važniji za regionalni razvoj". Takođe, kulturno nasljeđe, ukoliko se valorizuje na pravi način, mora biti korišćeno i za podržavanje lokalnog razvoja putem bolje integracije sa privrednim sistemom, na prvom mjestu sa turističkom industrijom. [10]

Razvoj kulturnog turizma ovisi o razvoju resursnog menadžmenta u kojemu se kultura i kulturno nasljeđe istražuje i određuje kao turistički resurs, oblikuje kao proizvod i nudi na tržištu, te postaje primarni i sekundarni motiv putovanja sve šireg segmenta rastućeg tržišta kulturnog turizma. Stvaranje i razvoj turističkog proizvodau kulturnom turizmu temelji se na razvoju menadžmenta kulturnih resursa i primjeni marketinške koncepcije koja polazi od zadovoljstva korisnika, a u kulturnom se turizmu zadovoljstvo

postize očuvanjem kvaliteta resursa na kojem se temelji turistička ponuda.

Valorizacijom, revitalizacijom i savremenom interpretacijom objekti graditeljskog nasljeđa postaju turističke atrakcije i osnovni motivi putovanja turista.

Da bi se podržao lokalni razvoj baziran na valorizaciji kulturnog nasljeđa neophodno je definisati novu strategiju upravljanja kulturnim nasljeđem zasnovanu na upotrebi integrativnog planiranja, koje podrazumijeva uspostavljanje strategija koje omogućavaju da se, na lokalnom nivou, integrišu procesi valorizacije kulturnih resursa sa drugim pogodnostima i društveno-ekonomskom strukturom teritorije, poboljšavajući kvalitet okruženja, proizvodna i usluga teritorije.

Cilj integrativnog planiranja je: učiniti što efkasnijim aktivnosti na očuvanju resursa, povećati ulogu kulturnog resursa u jačanju kulturnog identiteta stanovništva i zemalja u kojoj se resurs nalazi, doprinijeti stvaranju identiteta i kulture, podržavati ukupni porast kvaliteta teritorije, promovisući i projekte koji predstavljaju savremenu arhitektonsku kulturu, podržati procese ekonomskog razvoja na lokalnom nivou i u širim okvirima, kvalifikovati i specijalizovati lokalnu ponudu i učiniti je kompetitivnom u odnosu na konkuretske ponude.

Nova strategija valorizacije graditeljskog nasljeđa mora biti integrisana u vertikalnom i horizontalnom smislu: vertikalno, integrišući se kako sa nacionalnim i regionalni planovima, tako i sa onima koji se odnose na lokalne programe valorizacije; horizontalno, integrišući se sa urbanističkim i teritorijalnim planovima, planom ekonomskog razvoja, planom saobraćaja, planovima koji se odnose na obuku i obrazovanje, itd. Ona, takođe, mora uključiti sve javne i privatne aktere, sve ljudske, prostorne i kulturne resurse i sve aktivnosti i infrastrukturu na teritoriji.

Proučavanje, valorizacija, očuvanje i prezentacija graditeljskog nasljeđa kontinuiran je proces, utemeljen na metodološki multidisciplinarnom pristupu koji je u mogućnosti da poveže potrebe i mogućnosti graditeljskog nasljeđa sa zahtjevima i potrebama kulturnog turizma i savremenog života uopšte. U naglašeno delikatnom, naučno-stručno utemeljenom pristupu, potrebno je udaljavanje od šematizacije fundamentalnim analizama svakog pojedinačnog slučaja. Stoga je neophodno mijenjanje dosadašnjeg načina djelovanja službi zaštite spomenika kulture,

II MEĐUNARODNI NAUČNO - STRUČNI SKUP koje iako dobronamjerno, nerijetko zapadaju u zamku relativne, a ne apsolutne valorizacije objekata graditeljskog nasljeđa, tako da objekti i cjeline lokalnog značaja bivaju visoko vrednovani, što povlači i nepotrebno stroge režime zaštite, čime se onemogućava revitalizacija i prezentacija u skladu sa savremenim principima i realnim životnim, pa tako i turističkim potrebama, Maksimalističkim nastojanjima odnosno previsokom valorizacijom u zaštiti i relativno minornih građevina i istorijskih cjelina, devalviraju se istinske graditeljske vrijednosti i formalno se štiti veći broj objekata, a zapravo onemogućava određivanje prioriteta neophodnih za provođenje mjera sanacije, adaptacije i prenamjene objekata koji mogu postati ne samo turističke atrakcije ne go i služiti potrebama lokalne zajednice. Prošlost, da ne bi bila petrifikovana, moramo nastaviti u sadašnjosti, a aktivna zaštita graditeljskog nasljeđa zahtijeva da ga otvorimo rema budućnosti

Strategija kulturnog turizma, sa aspekta graditeljskog nasljeđa, podrazumijeva:

1. Promociju urbanog nasljeđa i njegove zaštite s ciljem obezbjeđivanja podrške svih zainteresovanih i potencijalnih faktora unapređenja. Cilj zaštite je zaštita ne samo fizičkih elemenata, već i ljudskih potreba i običaja, kroz snažnu interakciju savremenog života sa istorijskim strukturama.
2. Preispitivanje i osavremenjavanje tradicionalnog koncepta zaštite koji nerijetko koči procese savremene upotrebe objekata graditeljskog nasljeđa,
3. Valorizaciju graditeljskog nasljeđa, kao permanentan naučni i stručni proces, koji mora biti nezavisan od dnevno - političkih uticaja, interesa i potreba.
4. Očuvanje i unapređenje graditeljskog nasljeđa treba da postane značajna karakteristika kulturne politike, politike u oblasti životne sredine kao i politike ekonomskog i prostornog planiranja.

Budući da je masovnost i rasprostranjenost turizma u svijetu vrlo velika i s tendencijom daljeg rasta, a interakcije između prostora i turizma dobija nekada i nepoželjne tokove, to korištenje i zaštita kulturno - istorijskog prostora kao temeljnog turističkog resursa u sklopu održivog razvoja, sve više dobija na značaju.

U turističkom korištenju kulturnog nasljeđa otvaraju se mnoga pitanja na koja istraživači turizma nastoje dati odgovore: od definicije turizma koja bi mogla biti šire prihvaćena do određivanja mjesta kulture i kulturnog nasljeđa u turizmu te njihovog oblikovanja i korištenja u turističkoj ponudi. Turizam nosi i realan rizik da dovede do pretjerane eksploatacije i uništavanja kulturno-istorijskih dobara, što se po svojoj neobnovljivosti i ugroženosti može uporediti sa eksploatacijom prirodnih resursa. Postavljaju se mnoga pitanja, jer se radi o vrlo osjetljivim resursima čija potražnja raste brže od stvaranja i prihvaćanja planova turističkog korištenja i zaštite. Jedno je, međutim, nesporno: treba podsticati iznalaženje novih načina upotrebe, koji uzimaju u obzir potrebe savremenog života, sprečavajući propadanje građevina, pod uslovom da oni nisu u suprotnosti sa arhitektonskim ili istorijskim značajem građevina koji je, u stvari, razlog njihove zaštite.

Za sprečavanje konflikata na relaciji turizam-prostor neophodno je sektorski planirati razvoj turizma u jedinstvenom procesu planiranja turistički atraktivnih područja. Planiranje razvoja kulturnog turizma nije moguće bez detaljnog poznavanja destinacijske atrakcijske osnove, odnosno identifikacije, evidencije i valorizacije kulturnoistorijskog nasljeđa. kao turističke atrakcije i temeljnog resursa kulturnog turizma. Zaštitom i istraživanjima određuje se mjesto pojedinog kulturno-istorijskog objekta, u istoriji i kulturi zemlje ili grada kao i njihov kapacitete održivosti. Tada postaje važan i razumljiv domicilnom stanovništvu koje ih raspoznaje i prihvata kao vlastitu istoriju i identitet.

Opšti okvir za upravljanje kulturnim turizmom treba da:

- obuhvati sve aspekte prirodnog i izgrađenog okruženja i socijalnih, kulturnih i ekonomskih politika;
- odredi osnovne podciljeve zasnovane na zajedničkim ciljevima, sadržanim u teritorijalnim strategijama i specifičnim akcionim planovima;
- bude utvrđen u partnerstvu sa svim sektorima i uključenim akterima, kako bi se postigle zajedničke odgovornosti za njihovo izvršavanje.

Neophodno je utvrditi opšti okvir za regulisanje osjetljivog odnosa između turizma i graditeljskog nasljeđa u cilju:

- zaštite nasljeđa i očuvanja njegove autentičnosti, koja predstavlja osnovu njegove kul-

II MEĐUNARODNI NAUČNO - STRUČNI SKUP
turne vrijednosti, kao i nezamjenljiv potencijal za turističku industriju;

- razvoja kulturnog turizma kao sastavnog elementa održivog razvoja;
- obogaćivanja ponude turističkih aktivnosti u istorijskom okruženju i proširivanja ovih aktivnosti tokom vremena, kako bi se izbjegao rizik prekomjernog turizma na pojedinim lokalitetima, a radi ublažavanja negativnih ekonomskih, kulturnih i socijalnih posljedica koncentracije turista na malom broju kulturnih dobara;
- ograničavanja prekomjernog turističkog pristupa, koji može da ugrozi prioritetne upotrebe kulturnog dobra, na primjer, u religiozne i duhovne svrhe; kad god je potrebno, radi očuvanja ili poštovanja određenih kultura, neka kulturna dobra treba strožije zaštititi i posjećivati samo zbog naučnog istraživanja. [1]

Zaštita i revitalizacija graditeljskog nasljeđa nisu više samo obaveza i ekskluzivno pravo službi zaštite. To mora postati zajednička odgovornost političkih lidera, stanovnika, stručnjaka u oblasti kulturnog nasljeđa, vlasnika i menadžera kulturnih dobara, profesionalaca u turizmu, kako bi se pravedno dijelile beneficije i troškovi.

Državne vlasti u BiH treba da definišu jedinstvenu strategiju koja treba da analiziraju turistički potencijal određenog nasljeđa, procijene kratkoročne, srednjoročne i dugoročne uticaje turističkog razvoja na sve aspekte istorijskog, kulturnog, socijalnog i ekonomskog okruženja, te procijene kapacitet određenog nasljeđa za prijem posjetilaca, naročito maksimalni kapacitet, kao osnovu za definisanje prihvatljivih granica.

4. ZAKLJUČAK

Iako sa bogatim, vrijednim i raznovrsnim graditeljskim nasljeđem, od kojih su mnogi i resursi svjetskog značaja, kulturni turizam u BiH još nije našao svoje mjesto u istraživanju kao ni u promišljanju strateških razvojnih planova. Stoga je potrebno stvarati odgovarajuće obrazovne, marketinške i druge okvire koji će uključivanjem kulturnog, a time i graditeljskog nasljeđa u turističku ponudu, omogućiti i podsticati strateško planiranje kulturnog turizma. Kulturno-istorijsko nasljeđe i njegova aktivna uloga u životu, pa tako i u kulturnom turizmu, moraju biti polazište razvojnih politika, jer su akumulirane vrijednosti graditeljskog nasljeđa najvidljiviji izraz kulture naroda i regija, a time danas i vrlo profitabilna oblast.

Ovaj skup bi, stoga, kao mjesto komunikacije i

koordinacije, mogao označiti nova ishodišta za akademsku javnost, političare, institucije i strateške projekte, kako bi se posljedično stvorila kvalitetna ponuda bosansko-hercegovačkog kulturnog turizma i na taj način osigurala promocija naše kulture u svijetu, obezbijedila uvijek nedostajuća sredstva za održavanje spomenika, te stvorili bolji ekonomski podsticaji ukupnoj privredi i lokalnom stanovništvu.

5. IZVORI I LITERATURA

[1] J. Božić, Vrijeme u prostoru. Teorija i istorija zaštite graditeljskog naslijeđa, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, I. Sarajevo, 2004.

[2] www.wto.org

[3] B. Vukonić, Rethinking of Educations and Training for Tourism, Graduate School of Economics&Business, Zagreb, 2002.

[4] http://www.wto.org/english/docs_e/docs_e.htm,
http://www.wttc.org/eng/Download_Centre/Printed_Publications/

[5] <http://www.circle-network.jaaz.pl/index.php?module=articles&action=view&id=145>

[6] The Icomos Charter on Cultural routes,
www.international.icomos.org/quebec2008/.../cultural_routes/.../GA16_Charter_Cultural_Routes_20081004_FR+EN.pdf ;
[Heritage/European_Cultural_Routes/_Summary.asp#TopOfPage](http://www.icomos.org/Heritage/European_Cultural_Routes/_Summary.asp#TopOfPage) ICOMOS Cultural Tourism Charter (1999). 8th Draft., pp. 1-7,
<http://www.icomos.org/tourism/charter.html>.

[7] Cultural Routes of the Council of Europe,
www.coe.int/t/dg4/cultureheritage/.../Routes/visibilitycharter_en.pdf ; European Cultural Routes, Council of Europe,
http://www.coe.int/T/E/Cultural_Cooperation/

[8] http://www.coe.int/t/dg4/cultureheritage/aware/EHD/default_en.asp

[9] www.osi.hu/brussels/.../funding_index.html

[10] http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docoffic/.../pdf/sum_en.pdf

II MEĐUNARODNI NAUČNO - STRUČNI SKUP
[11] D. A. Jelinčić, Abeceda kulturnog turizma, Meandar, Zagreb, 2008.

[12] S. Geić, Turizam i kulturno-civilizacijsko naslijeđe, Veleučilište u Splitu, Split, 2002.

[13] B. Faulkner, G. Moscardo, E. Laws, Tourism in the 21st century. Lessons from experience (or reflections on experience), Continuum, London, 2001.